

დიდი განმარტებითი ლექსიკონები

“The spirit of nationalism has often proved a driving force in the making of dictionaries. Scholars were quick to recognize that the compilation of a reliable and comprehensive dictionary was one sign of the achievement of their country’s maturity, just as the lack of grammars and dictionaries indicated the dominance of a foreign power or the weakness of a truly national feeling”. Collison

“The patriotic role of the monolingual dictionary may have been one of its major functions”. Zgusta

ლექსიკონების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ტიპად განმარტებითი ლექსიკონები გვევლინება. განმარტებითი ლექსიკონების მეშვეობით ხორციელდება ლექსიკოგრაფიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია – მშობლიური ენის აღწერის, ნორმალიზაციისა და დოკუმენტირების ფუნქცია. XVIII საუკუნიდან მშობლიური ენის აღწერისა და ნორმალიზაციის ფუნქცია იქცა ლექსიკოგრაფიის მთავარ ამოცანად ევროპის ქვეყნებში.

ქრონოლოგიურად, ხშირ შემთხვევაში, განმარტებითი ლექსიკონების შექმნას ორენოვანი ლექსიკონების შედგენა უსწრებდა წინ. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან განმარტებითი ლექსიკონების შექმნისათვის საჭიროა შესაბამისი პირობები: უპირველეს ყოვლისა, ლიტერატურული წერილობითი ენის განვითარების მაღალი დონე, რაც აუცილებელი პირობაა სიტყვის მნიშვნელობის აღწერისათვის, და რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, თვით მოცემული ენობრივი კოლექტივის საჭიროება ამგვარ ლექსიკონში. განმარტებითი ლექსიკონების შედგენა მეტყველებს მოცემულ ენაზე მოლაპარაკე საზოგადოების სულიერი ცხოვრების განვითარების მაღალ დონეზე, ენობრივი კოლექტივის ლინგვისტურ “სიმწიფეზე”. აღსანიშნავია, რომ მრავალი ენის პირველ განმარტებით ლექსიკონებში დასტურდება რიგი განმარტებებისა, რომლებიც სხვა, უფრო განვითარებული ლიტერატურული ენის საშუალებებითაა შესრულებული (მაგალითად, ევროპული ენების პირველი ლექსიკონები შეიცავს სიტყვების განმარტებებს ლათინურ ენაზე; აზიის, ამერიკის, აფრიკის ხალხთა ლექსიკონებში არის განმარტებები ლიტერატურულ ევროპულ ენებზე).

განმარტებით ლექსიკონებში სიტყვები იმავე ენის სხვა სიტყვების მეშვეობითაა განმარტებული. მაგ.: ინგლისური სიტყვა **heart** ოქსფორდის დიდ განმარტებით ლექსიკონში (Oxford English Dictionary on Historical principles - OED) შემდეგნაირადაა განმარტებული:

The hollow muscular or otherwise contractile organ which, by its dilatation and contraction, keeps up the circulation of the blood in the vascular system of an animal.

ქართული ენის რვატომიანი განმარტებითი ლექსიკონი კი სიტყვა „გულს“ შემდეგნაირად განმარტავს:

„ღრუ კუნთოვანი ორგანო, რომელიც რიტმული შეკუმშვების შედეგად ამოდრავებს სისხლს სისხლის მილებში. ადამიანის გული არის მუშტისოდენა. ნახევრად კონუსური ფორმისა და მოთავსებულია გულმკერდის მარცხენა მხარეზე“.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, დიდი განმარტებითი ლექსიკონის შექმნის უპირველესი მიზანია მშობლიური ენის ლექსიკური ფონდის მაქსიმალურად სრულად აღწერა და დოკუმენტირება. ეს პროცესი მრავალ კომპონენტს მოიცავს, რაზეც ნაწილობრივ გვექონდა საუბარი სიტყვა-სტატიის სტრუქტურის შესახებ საუბრისას (ლექცია 2). გამოვყოფთ რამდენიმე კომპონენტს, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დიდ განმარტებით ლექსიკონებში.

ეტიმოლოგია

სიტყვის ეტიმოლოგიის, წარმომავლობის ანალიზს დიდ განმარტებით ლექსიკონებში დიდი ყურადღება ეთმობა. მაგ. სიტყვა heart-ის ეტიმოლოგია OED-ში:

heart [Com. Teut.: OE. *heorte* (Northumb. *hearta*) = OFris. *herte*, *hirte*, OS. *herta* (MLG. *herte*, MDu. *hert(e)*, *hart(e)*, Du. *hart*), OHG. *herza* (MHG. *herze*, Ger. *herz*), ON. *hjarta* (Sw. *hjerta*, Da. *hjerte*), Goth. *hairtō*:—OTeut. **herton-*; orig. a weak neuter, which became in OE. and OFris. a weak fem., in MLG. and MDu. fem. or neuter. Radically related to L. *cor*, *cord-*, Gr. *καρδ-ία*, *καρδ-ία* (also *κῆρ* from *κῆρδ-*); OIr. *críde*, Lith. *szird-is*, OSlav. *srǫdi-tse*, *srǫdi-tse* (Russ. *serd-tse*, Boh. *srd-c*) heart; root *kerd-*, *krd-*.]

OED კვადრატულ ფრჩხილებში უთითებს სიტყვა heart-ის პარალელურ ფორმებს სხვა გერმანიკულ ენებში: ძველ ფრიზულში (OFris. *herte*, *hirte*), ძველ ზემო გერმანულში (OHG. *herza*), ძველ სკანდინავიურში (ON. *hjarta*); შემდეგ წარმოდგენილია heart-ის პარალელური ფორმები ლათინურში (L. *cor*, *cord-*), ბერნულში (Gr. *καρδ-ία*, *καρδ-ία*), ძველ ირლანდიურში (OIr. *críde*), ლიტვურში (Lith. *szird-is*), ძველ სლავურში (OSlav. *srǫdi-tse*, *srǫdi-tse*), რაც მეტყველებს იმაზე, რომ ინგლისური სიტყვა heart არის ინდოევროპული წარმოშობის სიტყვა.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონიც გვაწვდის ინფორმაციას სიტყვის ეტიმოლოგიაზე. მაგ.: **ჩანთა** [თურქ. ჩანთა]. აღნიშნული ეტიმოლოგიით ირკვევა, რომ ქართული სიტყვა **ჩანთა** თურქული წარმომავლობისაა, ე.ი. თურქული ენიდანაა ქართულ ენაში შემოსული. **თარჯიმანი** [არაბ. თარჯუმან]. ეს ჩანაწერი კი ცხადყოფს, რომ ქართული სიტყვა **თარჯიმანი** არაბული წარმოშობისაა, არაბული ენიდანაა შემოსული ქართულ ენაში.

მნიშვნელობები

დიდი განმარტებითი ლექსიკონები მაქსიმალურად სრულად ასახავენ ამა თუ იმ სიტყვის პოლისემიურ მნიშვნელობებს. მაგ. სიტყვა heart-ს OED-ში გამოყოფილი აქვს 30 მნიშვნელობა უამრავი ქვემნიშვნელობებით.

1. The hollow muscular or otherwise contractile organ which, by its dilatation and contraction, keeps up the circulation of the blood in the vascular system of an animal.
2. Considered as the centre of vital functions: the seat of life; the vital part or principle; hence in some phrases = life. *Obs.* or *arch.*
3. *transf.* **a.** The region of the heart; breast, bosom.
4. The stomach. *Obs.* or *dial.* Chiefly in phr. **next the heart**: on an empty stomach, fasting (*obs.* or *dial.*). Cf. Fr. *avoir mal au cœur*: to be sick (bilious).
5. **a.** = **MIND**, in the widest sense, including the functions of feeling, volition, and intellect.

6. The seat of one's inmost thoughts and secret feelings; one's inmost being; the depths of the soul; the soul, the spirit.

7. Intent, will, purpose, inclination, desire. *Obs. exc. in phr. after one's own heart.*

†8. Disposition, temperament, character. *Obs.*

9. a. The seat of the emotions generally; the emotional nature, as distinguished from the intellectual nature placed in the *head*.

10. a. More particularly, The seat of love or affection, as in many fig. phrases: *to give, lose one's heart (to), to have, obtain, gain a person's heart.* Hence = Affection, love, devotion. *near, nearest, one's heart,* close or closest to one's affection.

და სხვა.

მნიშვნელობებთან ერთად, განმარტებითი ლექსიკონები აღწესსავენ და განმარტავენ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებსა და ფრაზულ ზმნებს.

საილუსტრაციო მასალა

განმარტებით ლექსიკონებში დიდი ყურადღება ეთმობა საილუსტრაციო მასალას, ანუ საილუსტრაციო ფრაზებს, წინადადებებს, რომლებიც ადასტურებენ სიტყვის ამა თუ იმ მნიშვნელობით გამოყენების შემთხვევებს. საილუსტრაციო მასალა OED-დან სიტყვა heart-ის მნიშვნელობების საილუსტრაციოდ:

1. a. The hollow muscular or otherwise contractile organ which, by its dilatation and contraction, keeps up the circulation of the blood in the vascular system of an animal.

c1000 *Sax. Leechd.* III. 42 Gif þin heorte ace. c1175 *Lamb. Hom.* 121 He wes..mid speres orde to þere h eorte istungen. a1300 *K. Horn* 872 He smot him þureȝ þe herte. 1382 *WYCLIF 2 Kings* ix. 24 The arewe is sent out thoruȝ his hert. c1440 *Prompt. Parv.* 237/2 Hert, ynwarde parte of a beste. 1483 *Cath. Angl.* 177/1 A Harte, cor, cordialis, corculum. 1548 *HALL Chron., Hen. VI,* 183 [He] stacke the erle to ye hart with his da gger. 1548–77 *VICARY Anat.* vii. (1888) 56 The Hart..is the principal of al other members, and the beginni ng of life. 1607 *SHAKES. Cor.* I. i. 140, I send it through the Riuers of your blood Euen to the Court, the He art. 1615 *CROOKE Body of Man* 357 The vse of this *Mediastinum* or bound-hedge is first to hold the hart vp suspended. 1664 *POWER Exp. Philos.* 58 Perfect Animals have an incessant motion of their Heart, and Circ ulation of their Blood. 1812 *Morn. Chron. in Examiner* 25 May 336/2 After the body of Bellingham was ope ned, it was noticed that his heart continued to perform its functions..for four hours. 1841–71 *T. R. JONES Anim. Kingd.* (ed. 4) 556 A heart is present in all the Brachiopoda. 1872 *MIVART Elem. Anat.* i. 4 Th e Heart..is rhythmically contractible and propulsive. 1887 *H. S. CUNNINGHAM Cœruleans* I. 145 Camilla's heart went pit-a-pat. 1897 *M. KINGSLEY W. Africa* 297, I saw a sight that made my heart stand still. a1822 *SHELLEY Ode to Heaven* 44 Dr ops which Nature's mighty heart Drives through thinnest veins. 1842 *TENNYSON Locksley Hall* 140 Tho' the deep heart of existence beat for ever like a boy's. 1866 *LONGFELLOW Killed at Ford* i, The heart of honor, th e tongue of truth.

9. a. The seat of the emotions generally; the emotional nature, as distinguished from the intellectual nature placed in the *head*.

Beowulf (Z.) 2463 Heortan sorge. c1050 *Byrhtferth's Handboc in Anglia* VIII. 317 Him mæg beon þe glæd re his heorte. c1275 *Passion Our Lord* 6 in *O.E. Misc.* 37 Heore heorten weren so colde. c1350 *Leg. Rood* (1871) 88 Vp he rase with hert ful light. 1413 *Pilgr. Sowle* (Caxton) I. iii. (1859) 4 The syght..gladyd moche my harte. 1548 *LATIMER Ploughers* (Arb.) 20 Breakynge their stonie hertes. 1596 *SHAKES. Merch. V.* III. ii. 64 Tell me where is fancie bred, Or in the heart, or in the head. c1600 ——— *Sonn.* xlvi. 1 Mine eye and hea rt are at a mortal war How to divide the conquest of thy sight. a1700 *DRYDEN tr. Ovid's Art Love* I. Wks. 18 08 XII. 252 Tears will pierce a heart of adamant. 1735 *POPE Ep. Lady* 250 To raise the Thought, and touc h the Heart be thine! 1784 *COWPER Tiroc.* 897 One comfort yet shall cheer thine aged heart. 1824 *SCOTT S*

t. Ronan's xvi, With zeal honourable to his heart and head. 1867 TROLLOPE Chron. Barset II. 1. 71 Her heart was too full to speak. 1884 OUIDA P'cess Napraxine vi. (1886) 67 In her it was a thirst of the mind, in him it was a hunger of the heart. 1886 H. CONWAY Living or Dead II. ix. 193 If the man had a soft place in his heart I felt sure I was finding it.

OED არა მარტო წარმოადგენს ამა თუ იმ მნიშვნელობის საილუსტრაციო ფრაზებსა და წინადადებებს, არამედ უთითებს ციტატის წყაროს (ე.ი. უთითებს რომელი ნაწარმოებიდანაა ამოღებული მოცემული ციტატა) და იმ წელს, რომლითაც თარიღდება ეს ნაწარმოები. წყაროებს შორისაა: ბეოვულფი, ანგლო-საქსური ქრონიკები, უიკლიფი, შექსპირი და სხვა.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის საილუსტრაციო მასალაში ასევე მითითებულია წყაროები: ვაჟა, აკაკი, გოგებაშვილი, ილია, გამსახურდია, კლდიაშვილი და სხვა ავტორები.

სიტყვათა სიმფონია (concordance)

განმარტებითი ლექსიკონის შექმნისათვის აუცილებელია სიტყვათა სიმფონიის შექმნა, რაც გულისხმობს ამა თუ იმ სიტყვის კონტექსტების, ანუ საილუსტრაციო ფრაზებისა და წინადადებების ამოკრებას წერილობითი ძეგლებიდან, ლიტერატურული და სამეცნიერო ნაწარმოებებიდან, დიალექტური თუ ზეპირი წყაროებიდან, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებიდან. განმარტებითი ლექსიკონების შემდგენლები მოცემული სიტყვის ხმარების პრაქტიკულად ყველა შემთხვევას აანალიზებენ უძველესი წერილობითი ძეგლებიდან დღემდე. ესოდენ დიდი მასალის მეცნიერული დამუშავება ლექსიკოგრაფს საშუალებას აძლევს სრულად გააანალიზოს და ლექსიკონში აღწეროს სიტყვის სემანტიკური სტრუქტურა, მისი ყველა მნიშვნელობა, ყველა შესიტყვება, ყველა სინტაქსური მოდელი, ყველა ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობა.

მაგალითისათვის მოვიყვან რამდენიმე საილუსტრაციო ფრაზას ქართული სიტყვისათვის „გული“:

1. კაკლის გული, თესლის გული
2. თბილისი – საქართველოს გულია
3. გადაეშვა ზღვის გულში
4. გული დაუდო
5. გული გაუტყდა, გული დაეჩაგრა და ა.შ.

თუ არა ეს კონტექსტები, ძნელი იქნებოდა სიტყვა “გულის” იმ მნიშვნელობების გამოყოფა, რომელიცაა:

1. მცენარის შიგნითა რბილი ნაწილი;
2. რისამე ყველაზე მნიშვნელოვანი, მთავარი ადგილი;
3. რისამე შუა / ცენტრალური ადგილი;
4. ყურადღება;
5. გრძნობები, ემოციები და სხვა.

მთელი განმარტებითი ლექსიკონისათვის კი სიმფონიის შექმნა გულისხმობს ანალოგიური სამუშაოს ჩატარებას ენის ყველა სიტყვასთან მიმართებაში. ძნელი არ უნდა იყოს სამუშაოთა იმ მასშტატების წარმოდგენა, რაც განმარტებითი ლექსიკონების შექმნას უძღვის წინ. ინგლისში, ფილოლოგიურმა საზოგადოებამ, სადაც დაიწყო მუშაობა OED-ზე, დახმარებისათვის მთელ ინგლისს მიმართა, და მართლაც ამ საუკუნის პროექტს უამრავი მხარდამჭერი გამოუჩნდა. რვაასი მოხალისე ახარათებდა ინგლისური სიტყვების კონტექსტებს ინგლისურენოვანი წყაროებიდან და უგზავნიდა ფილოლოგიურ საზოგადოებას. ოქსფორდის დიდი ოცტომეული ლექსიკონი 10 მილიონი ბარათის შესწავლისა და დამუშავების საფუძველზე შეიქმნა. 10 წელი მხოლოდ ბარათების დახარისხებისათვის დასჭირდა სარედაქციო კოლეგიას.

ასეთი მეცნიერული კვლევების ჩატარება განმარტებით ლექსიკონზე მუშაობისას აუცილებელია იმის გამო, რომ განმარტებითი ლექსიკონების დეფინიციებში აისახოს ენობრივი ნორმის გამოყენების სოციალური გამოცდილება, დაფიქსირდეს ამა თუ იმ ენის მატარებლების კოლექტიური წარმოდგენა სიტყვის მნიშვნელობაზე, განზოგადდეს მრავალი თაობის ცოდნა და გამოცდილება, რაც უკუფენილია ენაში. სწორედ ამგვარი მეთოდით მუშაობის შედეგია ის, რომ განმარტებითი ლექსიკონის ავტორი “თავისი სახელით არ გვესაუბრება”. იგი ერთგვარი შუამავალია საზოგადოებასა – მოცემული ენის კოლექტიურ მატარებელსა და იმ პირს შორის, რომელიც ლექსიკონს მიმართავს ინფორმაციისათვის

განმარტებით ლექსიკონებს ბევრ ქვეყანაში მეცნიერი-ერუდიტები ადგენდნენ, მაგრამ მალე, ეს ფუნქცია ხელში აიღეს ოფიციალურმა სახელმწიფო ორგანიზაციებმა – აკადემიებმა, სამეცნიერო საზოგადოებებმა. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს განმარტებითი ლექსიკონების, და საზოგადოდ, ლექსიკოგრაფიის მნიშვნელობას ენობრივი ნორმალიზაციისათვის.

ელექტრონული კორპუსები

გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან, კომპიუტერმა და კომპიუტერიზებული რესურსების შექმნამ გადატრიალება მოახდინა ლექსიკოგრაფიაში. საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით შესაძლებელი გახდა ლიტერატურული და სხვა ტექსტების ციფრულ ფორმატში გადაყვანა და მრავალმილიონიანი ერთეულების შემცველი ელექტრონული ბაზების შექმნა. ამგვარმა რესურსებმა სრულიად ახალი შესაძლებლობები შექმნეს ენების კვლევისათვის.

„ ... უკვე მრავლად არის იმის დამამტკიცებელი საბუთი, რომ არსებობს მნიშვნელოვანი ენობრივი ფაქტები, რომლებიც არაერთი საუკუნის განმავლობაში ენის კვლევის მიუხედავად, არსად არ არის რეგისტრირებული ... მეორე მხრივ, ენობრივი მოვლენები, რომლებსაც რეგულარულად გვთავაზობენ, როგორც ინგლისური ენის ფუნქციონირების ნორმას, ფაქტობრივი მონაცემებით არასაკმარისად დასტურდება“, წერდა 1985 წელს ჯონ სინკლერი.

იმ ფაქტის აღმოჩენამ, რომ ელექტრონული კორპუსების მეშვეობით ვლინდებოდა ისეთი ენობრივი ფაქტები, რომლებიც ადრე არსად არ იყო დოკუმენტირებული, ან პირიქით, ნორმად მიჩნეული ენობრივი მოდელები დიდი კორპუსების ბაზაზე

სათანადოდ არ დასტურდებოდა, დიდი ინტერესი აღძრა ამგვარი რესურსებისადმი და გამოიწვია თავდაპირველი ელექტრონული კორპუსების არნახული ზრდა. ინგლისური ტექსტის ბირმინჰემის კოლეჯია, რომელიც 1980 წლისათვის 20 მილიონ სიტყვას მოიცავდა, 1990 წლისათვის 320 მილიონ სიტყვამდე გაიზარდა.

პირველი კომპიუტერული კორპუსი, ე.წ. ბრაუნის კორპუსი, აშშ-ში შეიქმნა (აშშ, ბრაუნის უნივერსიტეტი). მისი შემქმნელების, კორპუსის ლინგვისტიკის პიონერების ბ. ნელსონ ფრენსისისა და ჰენრი კუჩერას ნაშრომებმა გზა გაუხსნა და მაგალითი მისცა ელექტრონული კორპუსის სხვა შემქმნელებს.

ბრაუნის კორპუსის უშუალო მემკვიდრეა LOB (ლანკასტერ-ოსლო-ბერგენი) კორპუსი – ბრაუნის კორპუსის „ბრიტანული ასლი“, რომლის შექმნის ინიციატივა ეკუთვნის ჯეფრი ლიჩს. ამას მოჰყვა BNC – ბრიტანული ნაციონალური კორპუსი, ბრიტანული კორპუსის მაგალითზე შეიქმნა ამერიკული ნაციონალური კორპუსი (ANC), რომელიც ეყრდნობა ლინგვისტური მონაცემების კონსორციუმის (LDC) მასალებს და ა.შ. ინგლისურენოვანი კორპუსების პარალელურად ევროპისა და აზიის მრავალ ენაზე იქმნება სხვადასხვა მოცულობისა და სპეციფიკის კორპუსები.

პირველი კომპიუტერული რესურსები ეპოქალური მნიშვნელობის აღმოჩენად იქცა, რამაც განსაზღვრა ელექტრონული კორპუსების სწრაფი განვითარება, მათი ძირითად წყაროებად გამოყენება ლექსიკონების შექმნის პროცესში. მართლაც, თუკი გავიხსენებთ იმ ფაქტს, რომ ოქსფორდის დიდი ოცტომიანი ლექსიკონი ათი მილიონი საილუსტრაციო მასალის საფუძველზე შეიქმნა, რომელსაც მთელი ინგლისის მასშტაბით 800 მოხალისე ახარათებდა და რომლის დახარისხებას სარედაქციო გუნდმა თითქმის ათი წელი მოანდომა, ძნელი წარმოსადგენი არ უნდა იყოს ის შესაძლებლობები, რასაც მრავალმილიონიანი ელექტრონული კორპუსები უქმნის ლექსიკოგრაფებს.

დღეისათვის უკვე არსებობს მრავალი ენის ნაციონალური კორპუსი, არსებობს პერიოდული გამოცემები (International Journal of Corpus Linguistics; Corpora; Corpus Linguistics and Linguistic Theory). დარგის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კომპიუტერული ლინგვისტიკის ასოციაციამ (ACL).

ერთენოვანი ელექტრონული კორპუსების კვალდაკვალ ჩნდება ორენოვანი ელექტრონული კორპუსები: ტერმინოლოგიური პარალელური ტექსტების კორპუსები (იურიდიული, ტექნიკური, სამედიცინო და სხვა); მხატვრული ლიტერატურის პარალელური კორპუსები - გერმანულ-ინგლისური, ფრანგულ-გერმანული, იტალიურ-ინგლისური, ჩინურ-ინგლისური, ჩინურ-ფრანგული და ა.შ.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი 8 ტომად

ქართული ენის რვატომეული განმარტებითი ლექსიკონი გასული საუკუნის 50-იან – 60-იან წლებში შეიქმნა დიდი ქართველი ენათმეცნიერის, აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას საერთო რედაქტორობით. ლექსიკონის შედგენაზე და რედაქციაზე მუშაობდნენ ქართული ენათმეცნიერების ისეთი კორიფეები, როგორცაა: გ.

ახვლედიანი, ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ნ. კეცხოველი, ვ. კუპრაძე, ქ. ლომთათიძე, გ. წერეთელი და სხვა. ლექსიკონში განმარტებულია 113 000-მდე სიტყვა, რაც, როგორც ლექსიკონის წინასიტყვაობაშია ნათქვამი არ ამოწურავს ქართული ენის ლექსიკურ სიმდიდრეს.

ლექსიკონის I ტომი 1950 წელს გამოვიდა, ხოლო ბოლო, მერვე ტომი - 1964 წელს. ლექსიკონის პირველი ტომის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ: „ახალი სალიტერატურო ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის დანიშნულებაა აღნუსხოს და განმარტოს ყველა სიტყვა, რაც კი არის დამკვიდრებული ამჟამად სიტყვაკაზმულ მწერლობაში, სამეცნიეროსა და პოლიტიკურ ლიტერატურაში, პრესაში, - ერთი სიტყვით, წიგნის მეტყველებაში. ... ლექსიკონი მიზნად ისახავს ხელი შეუწყოს ქართული სამწერლობო ენის ინტენსიური ზრდა-განვითარების პროცესს. განმარტებითი ლექსიკონი უკუფენს ენისა და - ენის მეშვეობით - კულტურის მდგომარეობას; ამდენად იგი ეპოქის დოკუმენტია“.

გარდა სალიტერატურო ენისა, ლექსიკონში ვრცელი ადგილი უკავია დიალექტურ მასალას. „კუთხური ლექსიკა შენაკადია ჩვენი სალიტერატურო ენის სიტყვობრივი მარაგისა და ის მეცნიერების მიერ სამართლიანადაა მიჩნეული მის ამოუწყავ რეზერვად. ისევე, როგორც შენაკადი ასაზრდოებს მდინარეს, ადგილობრივი (დიალექტური) ლექსიკა ასაზრდოებს სალიტერატურო ენის საუნჯეს და მისი განუწყვეტელი გამდიდრების უშრეტ, სათავეკრიალა წყაროს წარმოადგენს“.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ახლებურადაა გადაწყვეტილი ქართული ზმნის წარმოდგენის საკითხი. „ტრადიციულად ქართულ ლექსიკონებში ზმნა საწყისის (სახელზმნის) სახითაა შეტანილი. ქართული ზმნის სიმდიდრე ქართულ ლექსიკონში არ გამოჩნდება, თუ ზმნის წარმომადგენლად ნაზმნარი არსებითი სახელი (მოქმედებისა) გვექნება. განმარტებითი ლექსიკონი უარყოფს ამ ტრადიციას. ზმნა აქ ნაჩვენებია არა მხოლოდ საწყისის ფორმით, არამედ პირის, ქცევის, გვარის, კონტაქტის, დინამიკურობა-სტატიკურობის მიხედვით. ზმნის ლექსიკურ ერთეულად კომისიამ მიიღო აწმყოს (მყოფადის) მესამე პირი ყველა ზემოჩამოთვლილი წარმოებისა: თესავს, ითესავს, უთესავს, ათესვინებს, ეთესება, ითესება, თესია, უთესია“.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალი რედაქციის გამოცემა დაიწყო 2008 წელს. 2010 წელს გამოქვეყნდა ახალი რედაქციის მეორე ტომი. იმედია, ახალი რედაქციის რვატომეულის გამოცემა გაგრძელდება და რამდენიმე წელიწადში დასრულდება. ლექსიკონის ახალ რედაქციას ხელმძღვანელობს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე ავთანდილ არაბული.

ოქსფორდის ინგლისური ენის ლექსიკონი ისტორიულ პრინციპებზე ოც ტომად (Oxford English Dictionary on Historical Principles)

“One of the great canonical works of the 20th century”

ინგლისური ენის განმარტებით ლექსიკონებს შორის გამორჩეული მნიშვნელობა აქვს ოქსფორდის ინგლისური ენის ლექსიკონს ისტორიულ პრინციპებზე ოც ტომად.

ლექსიკონის ბეჭდური ვერსია 21 730 გვერდს მოიცავს. ლექსიკონში განმარტებულია 301,100 სიტყვა, 157,000 შესიტყვება და დერივატი, 169,000 ფრაზა, რაც მთლიანად 616,500 სიტყვა-ფორმას წარმოადგენს. ლექსიკონში მოცემულია 137,000 წარმოთქმა, 249,300 ეტიმოლოგია, 577,000 მითითება და 2,412,400 საილუსტრაციო ფრაზა და წინადადება.

დიდი ოქსფორდის ლექსიკონის შექმნის იდეა დაიბადა 1857 წელს ლონდონში, ფილოლოგიური საზოგადოების შეკრებაზე. ამ მიზნით შეიქმნა კომიტეტი, რომელიც შედგებოდა ჰერბერტ კოლრიჯის, რიჩარდ ტრენჩისა და ფრედერიკ ფურნივალისაგან (Herbert Coleridge, Richard Trench, Frederick Furnivall). კომიტეტის მუშაობის შედეგად გადაწყდა ახალი ლექსიკონის შედგენა და შეიქმნა მისი შედგენის ლექსიკოგრაფიული პრინციპები – ლექსიკონი უნდა შედგენილიყო ისტორიული პრინციპების გათვალისწინებით, საილუსტრაციო მასალა უნდა ამოკრებილიყო ინგლისურენოვანი წყაროებიდან წერილობითი ძეგლების ჩათვლით. ასეთი მასშტაბური სამუშაოსათვის საჭირო იყო ათასობით ტექსტის დამუშავება, ამობარათება, სიტყვათა სიმფონიის შექმნა. ფილოლოგიურმა საზოგადოებამ მიმართა მთელს ინგლისს და შედეგმაც არ დააყოვნა, ასობით მოხალისე აბარათებდა სიტყვებს ლიტერატურული წყაროებიდან და უზრუნველყოფდა ფილოლოგიურ საზოგადოებას.

რიჩარდ ტრენჩმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა პროექტზე მუშაობის პირველ თვეებში, მაგრამ საეკლესიო თანამდებობის გამო გადადგა რედაქტორის თანამდებობიდან. ლექსიკონის სამუშაოების ხელმძღვანელობა ჰერბერტ კოლრიჯს დაეკისრა. 1861 წელს გამოქვეყნდა ლექსიკონის პირველი რამდენიმე სანიმუშო გვერდი, მაგრამ მალე 31 წლის კოლრიჯი ტუბერკულოზით დაიღუპა. სარედაქციო სამუშაოებს, შემდეგ ეტაპზე, ფრედერიკ ფურნივანი გაუძღვა. ლექსიკონის რედაქცია 21 წელი გაგრძელდა. 1870 წელს ფურნივალმა ჯეიმს მარის (James Murray) მიმართა და რედაქტორის პოსტი შესთავაზა. მარიმ თანხმობა განაცხადა და ლექსიკონის სარედაქციო სამუშაოები განახლდა. 1879 წელს ლექსიკონზე მუშაობა ოქსფორდის უნივერსიტეტის გამომცემლობის ხელში გადავიდა.

დიდი ოქსფორდის ლექსიკონზე მუშაობა 70 წელს გაგრძელდა, იგი წლების მანძილზე გამოდიოდა რვეულებად. ბოლო 125-ე რვეული 1928 წელს გამოვიდა და მას დაუყოვნებლივ მოჰყვა სრული ლექსიკონის გამოცემა იმავე წელს. ოქსფორდის ლექსიკონზე მუშაობა კვლავ გრძელდებოდა და გრძელდება დღესაც, გამოვიდა ლექსიკონის რამდენიმე გადამუშავებული ვერსია. გასული საუკუნის 80-იან წლებში ოქსფორდის უნივერსიტეტის გამომცემლობამ დაიწყო მუშაობა ლექსიკონის კომპიუტერული ვერსიის შექმნაზე. დღეისათვის გამოცემულია დიდი ოქსფორდის კომპიუტერული ვარიანტის მესამე ვერსია, შექმნილია ლექსიკონის ონლაინ-ვერსიაც.

"All dictionaries are cultural in a broad sense of culture, i.e. the customs, arts, social institutions, and achievements of the particular nation, people, or other social group: they are part of the culture of the society in which they are produced. They are the mouthpieces of a society, texts in

which it describes not only its language but also its culture and formulates its view of the world, its WELTANSCHANUUG. They express the knowledge, the beliefs, the values of the dominant groups of the society: "Dictionaries are a faithful reflection of the changing society that produces and consumes them". (Ilson)

წინამდებარე თავში შევეცადეთ წარმოგვეჩინა თუ რატომ უკავიათ განმარტებით ლექსიკონებს განსაკუთრებული ადგილი ნებისმიერი ერის სულიერ და კულტურულ საგანძურში, რატომ არის საჭირო საზოგადოების ინტელექტუალური და სულიერი “მომწიფება”, ლიტერატურული ენის განვითარების მაღალი დონე, რათა ამ საზოგადოების წიაღში აღმოცენდეს ასეთი მასშტაბური ნაწარმოები – საკუთარი ერისა და ენის უკვდავსაყოფად.